

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 יוידע מספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 על שלמה אומן ז"ל
- 11 בירורים הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
- 17 **פרופ' ישראל אומן**, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 47 נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּהָה / **הרב פרופ' ארי**
- 65 **זיבוטפסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים...
- האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- "בחריש ובקציר תשבות" - שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיישר זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- בירורים בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

בירורי הלכה

- 126 לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שמעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

140	הרב אורי רדמן	עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים / לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם סטו התרגומים הארצישראלים מפשוטו של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין
150	תפילה ולשון הקודש	
156	מיפוי נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי	לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית / הרב ד"ר יהונתן וורמסר
185	תגובות והערות	
196	הרב איציק אמת, תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל	עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' / הרב יהושע וייסינגר
200	זיכרון להולכים	
204	הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל	"מה' מַצְעֵדִי גָבַר וְאָדָם מֵהַ יָבִין דָּכָא": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל / הרב חיים סבתו
208	משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט	מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל / הרב יהושע וייסינגר
212	על ספרים וסופריהם	
218	שרידים מפירוש למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל	אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון / הרב יהודה זייבלד
240	התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עודד ישראלי	ההגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ
255	קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל, ע"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר	
259	נתקבלו במערכת	
264	רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין'	
274	רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין'	
309	רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 239-242]	
379		
388		

חיוב מזונות הילדים*

הקדמה

כפייה על הוצאות לימוד תורה, חינוך ואומנות
חיוב מזונות קטנים הינו כפי צורכיהם וכעני שבִּישׂראל
דברי סיום

הקדמה

על נושא חיוב ההורים במזונות הילדים כתבתי עם חבריי בבית הדין הגדול, הרב אליעזר איגרא והרב מיכאל עמוס, פסק דין ארוך ומקיף¹. גם הרכבים אחרים של בית הדין הרבני הגדול דחו באופן חד משמעי את פסקי הדין שיצאו מתחת עטו של הדיין הרב אוריאל אליהו בנושא זה, כך שאיני רואה מקום להרחיב כאן כאשר המעיין יכול למצוא בנקל את מבוקשו ולראות כל מה שנכתב בנושא זה, ושם גם יראה שאין להסתמך על דיין יחיד במקום שכל דיני בית הדין הגדול דחו את דבריו.

אבל ראיתי לנכון, בשם דיני ישראל, להתייחס לכמה ביטויים שהופיעו במאמר, כגון "ומכאן מגיעים לעיתים קרובות לאבסורד גדול, שנוטלים מהאב את כל ממונו, ונשאר הוא בעירום וחוסר כל, ובלבד שלילד יהיה מזון משובח ובשפע גדול, ביגוד כפי צו החברה והאופנה, וחוגים וביילויים וכל שאר מותרות המקובלות בדור השפע והנהנתנות, שהרי, לכאורה, האב משועבד לרווחת בנו". ראשית, אין במערכת בתי הדין דיין שחושב שיש ליטול מהאב את כל ממונו, ולהשאירו בעירום וחוסר כל. כמו כן, אין דיין במערכת דינים שמגמתו ליטול את ממון האב. הביטוי שנכתב בתוך הדברים "ומכאן מגיעים לעיתים קרובות לאבסורד גדול" לא היה ראוי להיכתב. מסירות נפשם של דיני ישראל למען הילדים אינה מתעלמת מצרכיהם של האב ושל האם. כל ניסיון להציג את הדברים אחרת חוטא לאמת ומוטה מאג'נדות שאינן מגיעות מבית המדרש. האג'נדה של דיני ישראל היא תורת ה', שנמסרה על ידי ראשונים ואחרונים, ונפסקה בשולחן ערוך ועל ידי פוסקי הדורות. בהמשך הדברים אתייחס לכמה ענייני הלכה המופיעים במאמר.

* תגובה למאמרו של הדיין הרב אוריאל אליהו 'חיוב מזונות האב' שהתפרסם ב'המעין' גיל' 240 [טבת תשפ"ב; סב, ב] עמ' 45 ואילך.

1 יסודות חיובי מזונות וגדריהם, מעמדן של התחייבויות למזונות שבהסכם והעילות לביטולן או שינויין מכוח שינוי נסיבות ואומד דעת המתחייב - 1241751-2 - ביה"ד הגדול.

כפייה על הוצאות לימוד תורה, חינוך ואומנות

כתב המחבר (במאמר שמוזכר בהערה הראשונה סוף עמ' 47):

כבר ראינו לעיל בירושלמי שאע"פ שהאב מחויב ללמד בנו תורה ואומנות ולהשיאו אשה וכד' ביה"ד יכול לנסות ולפייסו לעשות כך אך לא ניתן לכפות על כך, וכתבו בקרבן העדה ושיירי הקרבן שם שאף על לימוד אומנות לא ניתן לכוף, ולפיכך כל התשלום עבור הוצאות חינוך וק"ו חוגים וכד' צריך להיות בהסכמה וללא כפייה.

אקדים ואומר: יש הבדל בין כפייה על מצות עשה, לבין דיינים הדנים ע"פ ההלכה והחוק בתקנת המזונות. השאלה האם אפשר לכפות על האב לקיים מצות עשה ולחייבו ללמד את בנו תורה או ללמדו אומנות אינה קשורה לחיוב המזונות, שהוא מילוי צורכיהם של הילד או הילדה. אכן רשימת הצרכים של הילד משתנית עם הזמנים. דייני ישראל לדורותיהם הבינו שכפי שצריך לדאוג לילד לאוכל, ובזמננו גם לחשמל למשל, כן יש צורך לדאוג גם למה שיעשה בזמנו הפנוי, שהרי שעמום מביא לידי חטא. בימינו גם האם בדרך כלל יוצאת לעבודה עד לעיתותי ערב, וצריך לדאוג שמישהו ישגיח על הילד. זאת ועוד, בארץ קיים חוק חינוך חובה שלמעשה מממן חלק גדול מהוצאות החינוך, וההורים משלימים סכומים זעירים מתוך ההוצאות האלו. לכן גם תשלום על קייטנות או חוגים הם לא פחות מדמי שמירה, ואולי בכלל כלולים בחיוב רפואה, כי אלמלי הם היו נוספות לאב גם הוצאות על בריאות הנפש.

המחבר ביסס את דבריו שאי אפשר לכפות על הוצאות לימוד תורה, וכתב (סוף עמ' 46):

ומפורש בירושלמי (קידושין א, ז) שאפילו חובות האב כלפי בנו הנלמדים מדאורייתא, האמורים במסכת קידושין הנ"ל, אין לכופו עליהם. וזה לשונו: מה למצוה או לעיכוב [מביעיא ליה אם מצות האב על הבן למצוה לחוד וקרא עצה טובה קמ"ל לאב לעשות כן לבנו, או דלמא אפילו לעכב וכופין אותו על כך (קרבן העדה)], נשמענה מן הדא, בר תרימה אתא לגבי רבי אימי אמר ליה פייס לאבא דיסביני [בר תרימא ביקש מרבי אמי שישכנע את אביו להשיאו אשה], אתא פייסיה ולא קביל עלוי [ורבי אמי לא כפה אותו על כך], הדא אמרה למצוה, אין תימר לעיכוב הוה ליה לכופניה. וכן פסק כירושלמי בשו"ת הרשב"א חלק ב סי' שכא: אבל בכור שהוכר ויש לו ולא רצה האב לפדותו הוא חייב לפדות את עצמו, וכופין אותו ולא את האב, שדבר זה למצוה נאמר ולא לעיכוב.

והוסיף עוד שכן נראה לו ממה שאמרו בירושלמי בפ"ק דקדושין גבי מצות הבן על האב, דגרסינן התם:

מה למצוה או לעכוב [כלומר מה שאמרו שמצוות אלו לאב על הבן האם הם למצוה בלבד ולא לעיכוב, או אפילו לעיכוב]. נשמענה מן הדא, בר גרדא אתא לגביר דאמר ליה פייס לאבא (דיסכנן) [דיסבינן]. אתא אמר ליה ולא שמע ליה, הדא אמרה למצוה, אין תימר לעכוב הוה ליה מכופניה...

וכתב שנראה שעל כל מצוות הבן על האב השנויות שם, למולו לפדותו להשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר, אמרו כן, ולא על להשיאו אשה ולהשיטו בנהר בלבד. שאם כן היה להם לפרש ולהוציאו להשיאו אשה למצוה או לעכב. ושכן נקט ר"ש מקינון בספר הכריתות ח"ה שער ב אות מה, וכן פסק בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' א אות ו. וכ"פ בשו"ת דברי שלום לרבי שלום יצחק מזרחי (שהיה דיין בבית"ד הגדול) חלק יו"ד סי' קלט, ועיי"ש שהביא מחלוקת בדין מילה ופדיון הבן אי נקטינן כרשב"א או שהירושלמי עוסק רק בחלק מהמצוות, **אך לכו"ע בחיוב ללמדו אומנות וכד' אין מי שסובר שכופין את האב**. וכך כתב בנתיבות המשפט לגר"ח אלגאזי על דברי רבנו ירוחם נתיב כג חלק ה, וכ"כ בלב אריה הנ"ל שיש להבדיל בין חיובים שביד ביה"ד ובסמכותו לכפות לבין חיובים מוסריים שאסור לביה"ד להתערב בהם, ודיין הכופה על כך הרי הוא גזולן ועתיד ליתן את הדין. ע"כ דברי הרב אליהו במאמר הנ"ל.

ראשית, החמור בדבריו הוא הסיפא "ודיין הכופה על כך הרי הוא גזולן ועתיד ליתן את הדין". לפי הציטוט נראה המשפט כאילו הוא המשך דברי הרב בעל "לב אריה", אבל דברים אלו לא כתובים שם! ובכלל, כפי שיתבאר אין כל קשר בין דברי הלב אריה לדברי הכותב. אלא אלו מסקנותיו של מחבר המאמר.

לגופה של הלכה, יש לתמוה על דבריו שלא מצא מי שסובר שכופין את האב, הרי בשו"ע הלכות תלמוד תורה (יו"ד סי' רמה סע' ד) נפסק במפורש שכופין על האב:

חייב להשכיר מלמד לבנו, ללמדו. אבל לבן חברו אינו חייב להשכיר. הגה: וכופין ליה לשכור לבנו מלמד. ואם אינו בעיר, ויש לו נכסים, אם אפשר לאודועי ליה מודיעים ליה, ואם לאו יורדים לנכסיו ושוכרים מלמד לבנו.

מקור דברי הרמ"א הם דברי ההגהות מיימוניות (הלכות ת"ת פ"א ה"א):

כתב מהר"ם זצ"ל דכייפין ליה ללמדם או לשכור להם מלמדים, דמאי שנא האי עשה דולמדתם אותם את בניכם משאר עשה דכייפין לקיים, כמו עשה דסוכה, וכן למאן דאמר פריעת בעל חוב מצוה אמר בפרק הכותב דכופין אותו לפרוע מידי דהוי אשאר מצות עשה, וכשם שאב חייב בבנו למולו ולפדותו דכופין אותו לקיים הכי נמי כייפין ליה ללמדו תורה... כל זה כתב מורי רבינו זצ"ל.

וכן דעת הגר"א (אות ח) "וכייפין כו'. כמ"ש בפ' הכותב (פ"ו) בד"א במל"ת כו". להבנת המחבר שע"פ הרשב"א אי אפשר לכפות "במצוות הבן על האב" לכאורה הרשב"א סותר את עצמו, שהרי כתב במפורש בתשובה (ח"א סי' תעב): "ומצוין למי שיודע למול למולו דלדידהו מזהר רחמנא, וזה שיש לו אב ואין ידו משגת ליתן שכרו הרי הוא כמי שאין לו אב, ובית דין מחוייבין למולו. וזה שהוא יודע למול ואין אחר שיודע עליו חל החיוב יותר, ואם אינו רוצה בית דין כופין אותו". והובאו דבריו בשולחן ערוך (יו"ד הלכות מילה סי' רסא סע' א):

אם לא מל האב את בנו, חייבים ב"ד למולו. ואם לא מלוהו ב"ד, חייב הוא, כשיגדיל, למול את עצמו. ואם לא מל, חייב כרת. הגה: ובכל יום עוברים בעונשין אלו (טור ובכל בו). ואין מלין בנו של אדם שלא מדעתו, אלא אם כן עבר האב ולא מלו בית דין מלין אותו בעל כרחו (טור בשם הרמב"ם). ואין האשה חייבת למול את בנה (טור). האב שאינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחינם רק בשכר, יש לב"ד לגעור במוהל זה כי אין זה דרכן של זרע אברהם, ואדרבה מוהלים מהדרין שיתנו להם למול. ואם עומד במרדו, ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי שאין לו אב שב"ד חייבים למולו, ולכן ב"ד כופין אותו מאחר שאין אחר שימול (רשב"א סי' תעב).

כן פסק בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' ח):

מעשה אירע במקומכם שנולד בן יום ראשון ב' ימים לחדש אב, והי' יום ח' ללידתו יום ט' באב שהוא יום צום. ואביו משעת לידתו אמר שלא ימול אותו עד מחרת הצום, שהוא יום ט' ללידתו, כדי שיוכל לשמוח ולשמח בסעודת המילה. ואתם אמרתם לו כי אפשר לתקן הסעודה מן המנחה ולמעלה ולאכול אותה בלילה. ולא שמע אליכם, ונימול הילד ביום ט' ללידה, ולעזה עליו כל המדינה. ויש אומרים כי המילה נעשית באיסור שכפר בתורה, וחייב לקבל חרם ונדוי. ועתה מה אשיב אחר שנעשה מעשה באיסור, אבל כדי שלא יורגלו לעשות כן אכתוב מה שנראה לי בזה: תחילה יש לך לדעת, כי מי שאינו בקי בדינין מפני מיעוט הרגל התלמוד ומפני העדר הספרים יש לו ללכת אחר המנהג, כמ"ש בירוש' בפ"ה ממס' מעשר שני (ה"ג) וביבמו' פרק אלמנ' לכ"ג (ה"ב) ובפ"ז ממס' פאה (ה"ו) אם הלכ' היא רופפת בידך ראה איך הצבור נוהג ונהוג כמותם. **אבל היו חייבין לכופו אפילו ע"י הכאות** כיון שלא הי' לו אונס כמו שכתבתי.

לכאורה אין חידוש בכך שיכפו על האב, שהרי נפסק להלכה שכופין על מצות עשה, וכדברי הגמ' כתובות (פו ע"א): במה דברים אמורים - במצות לא תעשה, אבל במצות עשה, כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.

גם המנחת חינוך כתב כן לגבי מצוות פדיון הבן (פרשת קרח מצוה שצב אות א):

ונראה דתלוי בב"ד דיכולים לכופ כל אחד לפדות כדין מ"ע שכופין עד שתצא נפשו, הן לאב והן לבן. וגם יש שעבוד נכסים כמבואר בש"ס, וגם למאן דס"ל מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר וטורפין מלקוחות, וגם אם נאמר דבמלוה הכתובה בתורה מדאורייתא טורפין מלקוחות ע' חו"מ בס' ל"ט, כאן נכסי שניהם משועבדים והכהן גובה מאיזה שירצה. ואף אם אצל אחד יש משועבדים ולאחד יש לו ב"ח אין הלקוחות יכולים לדחותו להב"ח של אחר מטעם הנחתו וכו'. דז"א, דכאן על כ"א המצו' והשיעבוד רמ' עליה והכהן גובה מאיזה שירצה. כנ"ב לשיטה זו. אחר זה מצאתי בתשובת הרשב"א ח"ב סי' שכ"א שפלפל בזה, ע"ש.

וצריך להבין, הרי המנ"ח כתב מפורש שאפשר לכפות גם על האב וגם על הבן לפדות. "וכתב אחר זה מצאתי בתשובת הרשב"א סי' שכ"א שפלפל בזה ע"ש" ולכאורה היה צריך לכתוב ומצאתי לרשב"א שכתב שאי אפשר לכפות כלל את האב. **גם כאן מחבר המאמר העתיק את החלק ברשב"א שנוח לו, ואם היה מעתיק את כולו היינו רואים שהרשב"א כותב מפורש שכופין על האב לפדות את בנו**, כפי שכתב בתשובה (ח"א סי' תעב) שהבאנו לעיל: "ומיהו אם רצה הבן לפדות את עצמו בין יש נכסים לאב בין שאין לו פדוי, מדכת' תפדה. וכל הקודם בפדיונו זכה ומברך על פדיונו, שהמצוה מוטלת על שניהם. ומיהו מסתב' שהאב קודם, שמצות הבן על האב. ואם לא רצה האב לפדות אחר שהגדיל הבן ויש לו נכסים אין כופין את האב אלא הבן". מפורש שבהגדיל הבן ויש לבן נכסים רק אז אין כופין את האב, אבל אם אין לבן כופין את האב.

הרשב"א כתב זאת במפורש בהמשך, שכאשר אי אפשר לכפות את הבן כופין את האב: ודוקא בזמן שאנו יכולין לכופ הבן כגון שהוכר שהוא בכור ויש לו נכסים, הא אין לו, או שלא הוכר כגון זו שילדה שני זכרים ואין אנו יכולין לכופ את הבן, כופין את האב, שכבר נשתעבדו נכסיו שהמצוה מוטלת עליו, וזו היא ששנינו הוא לפדות הוא קודם את בנו.

וממשיך הרשב"א:

אבל בכור שהוכר ויש לו, ולא רצה האב לפדותו, הוא חייב לפדות את עצמו, וכופין אותו ולא את האב, שדבר זה למצוה נאמר ולא לעכוב. וכן נראה לי ממה שאמרו בירושלמי בפ"ק דקדושין גבי מצות הבן על האב, דגרסינן התם מה למצוה או לעכוב, כלומר מה שאמרו שמצות אלו לאב על הבן למצוה בלבד ולא לעכוב או אפי' לעכוב. נשמענה מן הדא, בר גרדא אתא לגביר דאמר ליה פייס לאבא דיסביני. אתא אמר ליה ולא שמע ליה. הדא אמרה

למצוה, אין תימר לעכוב הוה ליה מכופניה. ע"כ. ונראה שעל כל מצות הבן על האב השנויות שם למולו לפדותו להשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר אמרו כן. ולא על להשיאו אשה ולהשיטו בנהר בלבד. שאם כן היה להם לפרש ולהוציאו להשיאו אשה למצוה או לעכב.

פשוט לרשב"א שכמו בכל מצוות עשה גם על פדיון הבן כופין, ואם הבן קטן או אפילו הגדיל ואין ביכולתו לפדות את עצמו חובתו של אביו לפדותו וכופין עליו. רק במקרה שהבן יכול והאב לא רוצה אז יכפו את הבן ולא את האב, שדבר זה למצוה נאמר ולא לעכוב. לכן כתב המנ"ח "אחר זה מצאתי בתשובת הרשב"א סי' שכ"א שפלפל בזה, ע"ש". שכל דיונו של המנ"ח היה כשיש אב ובן שיכולים לכפות את שניהם את מי כופין, אבל לא כתב המנ"ח שלפי הרשב"א בכלל לא כופין.

דברים פשוטים אלו ברשב"א דזיל קרי בי רב הן נכתבו גם מפורשות. כתב בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' א אות ו):

ועדיין יש להעיר בזה, דבירושלמי קידושין (פ"א ה"ז) על מתני' דכל מצות האב על הבן גרסין מה למצוה או לעיכוב, נשמענה מן הדא בר תרימה אתא לגבי רבי אימי אמר לי' פייס לאבא דיסביני, אתא פייסי' ולא קביל עלוי, הדא אמרה למצוה, אין תימר לעיכוב הוה לי' לכופניה, וכתב בפני משה דלהשיאו אשה קאי, והדומה דקראי אסמכתא בעלמא הוו, אבל הני מילי אחריני דמפורש בהדיא בתורה דינן כשאר מצות עשה שבתורה. עכ"ל. אבל בתשובת הרשב"א (ח"ב סי' שכ"א) ראיתי שלא כתב כן, דשקיל וטרי התם לענין פדיון הבן כשהגדיל, וכתב וז"ל נראין לי הדברים פשוטין שלא פקע זכות האב לעולם כו' והגע עצמך אימת פקע זכות האב ואימת פקע שעבוד הפדיון מנכסיו וחל על הבן, וכי נתנה התורה זמן לחיובו של אב כו', מיהו אם רצה הבן לפדות א"ע כו' פדוי כו' וכל הקודם בפדיונו זכה ומברך כו'. ומיהו מסתברא שהאב קודם, שמצות הבן על האב, ואם לא רצה האב לפדות אחר שהגדיל הבן ויש לו נכסים אין כופין את האב אלא הבן, ודוקא בזמן שאין יכולין לכופ הבן כו', אבל בכור שהוכר ויש לו ולא רצה האב לפדותו הוא חייב לפדות את עצמו וכופין אותו ולא את האב שדבר זה למצוה נאמר ולא לעכוב, וכן נראה לי ממה שאמרו בירושלמי בפ"ק דקידושין כו' מה למצוה או לעכוב כו' הדא אמרה למצוה כו'. ונראה שעל כל מצות הבן על האב השנויות שם למולו לפדותו להשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר אמרו כן ולא על להשיאו אשה ולהשיטו בנהר בלבד שאם כן היה להם לפרש ולהוציאו להשיאו אשה למצוה או לעכב. עכ"ל. ובע"כ צ"ל דבכל הני מילי שהוא למצוה ולא לעכב מיירי רק כשהגדיל הבן ואפשר לכופ אותו דאז ליכא על האב אלא מצוה, דאילו כשהבן

קטן בודאי כופין את האב, דמ"ש מצוות אלו משאר מ"ע שבתורה כמ"ש הפ"מ וכמ"ש הרשב"א עצמו דהיא דא"א לכוף את הבן כופין את האב, וענין הדבר הוא דאע"ג דגם כשהגדיל הבן מצוה גם על האב, מ"מ לענין כפ"י צריכין אנו לכוף את הבע"ד עצמו דהיינו הבן דכיון דאין אנו צריכין לכוף שניהם הבן קודם לכפ"י, אבל בקטנותו בודאי כופין לאב. וכיון שהרשב"א כולל גם מילה בהני מילי שעל האב מצוה ולא לעכו"ב מוכח דגם כשהגדיל מצוה על האב, אלא דלענין כפ"י הבן קודם לכוף אותו למול א"ע ועל האב רק מצוה. וכן גם מטעמא שכ' הרשב"א בפדיון הבן דאימת פקע זכות האב נראה דה"נ במילה, אמנם לפ"ז נראה דגם בלהשיאו אשה אם א"א לבן לישא אשה אלא בסיוע של אב ה"נ כופין את האב. ואיני יודע למה לא הובא בשו"ע להלכה הא דחייב האב להשיאו אשה ולהשיטו בנהר.

העולה מדברי ה"דבר אברהם" שאפשר לכפות על האב בכל מצוות הבן על האב אפילו להשיאו אשה ולהשיטו בנהר, וק"ו ללמדו תורה אומנות למולו ולפדותו כאשר הוא קטן, או אפילו בגדול והוא לא יכול כופין את האב. ואיני יודע מדוע בעל המאמר כתב "וכן פסק בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' א אות ו" שיעולה מדבריו שפסק שאי אפשר לכפות, וזה ההיפך הגמור ממסקנת דבריו של הדבר אברהם! גם בשו"ת חכם צבי סימן קה דן בשאלה זו, שנשאל "למדנו רבינו אב שאינו רוצה לפדות את בנו הבכור פטר רחם כופין אותו לפדותו או לא". וענה: "תשובה לא ידענא מאי מספקא לך, ומאי שנא מצוה זו מכל מצות האמורות בתורה שמכין אותו עד שתצא נפשו ולא עוד אלא דנחתין לנכסיה".

מסקנת הדברים כאמור הלכה למעשה שכופים את האב על המצוות של לימוד תורה ברית מילה ופדיון הבן. ונכון לברר האם הירושלמי והרשב"א חולקים על פשוט הסוגיא בכתובות שכופין על מצוות עשה, ועל פסק הרמ"א התשב"ץ ועוד.

איתא בתלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק א הלכה ז:

מצוות שהאב חייב לעשות לבנו למולו לפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות להשיאו אשה, רבי עקיבא אומר אף ללמדו לשוט על פני המים. למוהלו [שם יב, ג] ביום השמיני ימול בשר ערלתו, לפדותו דכתיב [שמות יג, ג] וכל בכור אדם בבניך תפדה, ללמדו תורה [דברים יא, יט] ולמדתם אותם את בניכם, ללמדו אומנות תני רבי ישמעאל [שם ל, יט] ובחרת בחיים זו אומנות, להשיאו אשה [שם ד, ט] והודעתם לבניך ולבני בניך, אימתי אתה זוכה לבניך ולבני בניך בשעה שאת משיא את בניך קטנים, רבי עקיבא אומר אף לשוט על פני המים דכתיב [שם ל, יט] למען תחיה אתה וזרעך. מה למצוה או לעיכו"ב, נשמעינה מן הדא, בר תרימה אתא לגבי רבי אימי אמר לי' פייס לאבא דיסביני

אתא פייסיה ולא קביל עלוי, הדא אמרה למצוה אין תימר לעיכוב הוה ליה לכופניה. מנין שאם לא עשה לו אביו שהוא חייב לעשות לעצמו תלמוד לומר [דף יט עמוד ב] אדם תפדה [בראשית יז, יא] ונמלתם אתם ולמדתם אתם והודעתם אתם למען תחיה אתה.

אכן מדברי בעל קרבן העדה משמע שאין לכופו, שכתב וז"ל:

מה למצוה. מיבעיא ליה אם מצות האב על הבן למצוה לחוד וקרא עצה טובה קמ"ל לאב לעשות כן לבנו, או דלמא אפי' לעכב וכופין אותו על כך. נשמענה מן הדא. תא שמע: בר תרומה. כך שמו. א"ל פייסי. לאבי שישאני אשה. אתא. בא ר"א ופייסיה לאביו ולא קבל דבריו. הדא אמרה. זאת אומרת שאינן אלא למצוה, דא"ת לעכב ה"ל לר"א לכופו. מנין שאם לא עשה לו אביו. כל המצוות המוטלת עליו לעשות לבן שהבן מחוייב לעשות כן לעצמו.

אבל בן דורו בעל הפני משה בביאורו על הסוגיא חולק עליו, והוא מסביר:

לענין מאי איתמר אם למצוה או לעיכוב שכופין עליה, ואלהשיאו אשה קאי, והדומה דקראי אסמכתא בעלמא הוו אבל הני מילי אחריני דמפורש בהדיא בתורה דינן כשאר מצות עשה שבתורה. א"ל פייס לאבא. בשבילי, שישאני אשה. אין תימר לעיכוב. היה לו לר' אימי לכופו להאב ולהטריחו עד שישאו.

מדבריו עולה שרק על להשיאו אישה וכדומה שהפסוקים הם אסמכתא בעלמא אי אפשר לכופו את האב. אבל על הכתוב בתורה מילה, פדיון, תלמוד תורה האב חייב בהם וכופים על האב.

בשו"ת דברי שלום לרבי שלום יצחק מזרחי (דיין בביה"ד הגדול) חלק יו"ד סי' קלט אכן סובר שאין לכפות על האב לפדות את בנו, ומדייק זאת מספר החינוך. אע"פ שהוא לומד כדרכנו שברור ע"פ הרשב"א שאפשר לכפות, בגלל הבנתו בספר החינוך שכתב: "עבר האב ולא רצה לפדותו מצוה על הבן לפדות את עצמו", שמשמע מזה לדעתו שהחינוך סובר שהדבר תלוי בדעת האב ואי אפשר לכפותו. אשר על כן לדעתו זה מחלוקת ראשונים ולכן אי אפשר לכפות על האב לפדות. אולם לדעתי אין ראייה מוכרחת מלשון החינוך שחולק על הרשב"א, כי כך כתב ספר החינוך (פרשת קרח מצוה שצב):

ועובר על זה ולא פדה בנו משהוא ראוי, כלומר משעברו עליו שלושים יום, אם מת קודם שיפדנו ביטל עשה זה, אוי לו שנשא עונו על נפשו. ואף על פי שאין למצוה זו זמן קבוע, דבכל שעתא ושעתא אחר שלושים יום זמנה היא, אף על פי כן חכם לב יקח מצוות ויקדים ויעשה אותן מיד שאפשר לו, וחפץ ה'

בידו יצלה. ולפי הדומה שהאב חייב לעולם לפדות בנו ואפילו אחר שהגדיל הבן המצוה מוטלת על האב, וכמו שאמר הכתוב [שמות יג, ו] וכל בכור אדם בבניך תפדה, הרי שהטיל המצוה על האב. וכן נראה בקידושין.

המתבונן יראה שבגרסא שלפנינו לא כתוב עבר האב ולא רצה לפדותו שלדעתו מלמד שתלוי ברצון האב, אלא כתוב: ועובר על זה ולא פדה בנו משהוא ראוי... ולפי הדומה שהאב חייב לעולם לפדות בנו.

מדברים אלו עולה שהחינוך כלל לא תלה את קיום המצוה ברצונו של האב. אלא חייב את האב לפדות מבלי להתייחס לכפיה. כפי שהשו"ע כתב בהלכות מילה: "אם לא מל האב את בנו, חייבים ב"ד למולו", ולא הזכיר כפיה שאותה הזכירו הרמ"א וכל הפוסקים שכתבו שגם לדעת השו"ע כופים רק לא הזכירו (יותר נכון שהביא את הרשב"א שכופין בב"י ולא העתיקו בשו"ע).

עוד כתב המחבר (עמ' 47):

וכ"כ בלב אריה הנ"ל שיש להבדיל בין חיובים שביד ביה"ד ובסמכותו לכפות לבין חיובים מוסריים שאסור לביה"ד להתערב בהם (ודיין הכופה על כך הרי הוא גזלן ועתיד ליתן את הדין).

דברי הלב אריה הם על הגמרא בחולין דף פד עמוד ב:

דרש רב עזריא, זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי: מאי דכתיב טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט - לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהן תלוין בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

הסביר הלב אריה: היינו ממה שמצמצם עצמו לאכול ולשתות פחות מכדי היכולת, מזה יוכל לפזר על אשתו ובניו יותר מכדי יכולתו, דאל"כ מאין יבוא עזרו לכבדם יותר מאשר תשיג ידו... ובכזה אמרו בכתובות עושה צדקה בכל עת זה הזן אשתו ובניו. האם יש קשר בין דבריו לבין דיני חיוב וכפיה, ובין מה שהוסיף עליו "ודיין הכופה על כך הרי הוא גזלן ועתיד ליתן את הדין"?

דבריו הם כאמור במציאות שבה ההורים נותנים מפתם לילדיהם, והוא למד שזה טבע האם יותר מהאב שדואגת לגוריה. אבל אין בין הטבע והחיוב ולא כלום, אדרבה ראוי לציין את דבריו של בעל משך חכמה (בראשית פרק ט, פסוק ז) בנוגע למצות פרייה ורבייה. מצוה זו מתקיימת בשותפות של הבעל והאישה, ולמרות זאת לא הטילה התורה זאת כחיוב ומצוה אלא על הבעל. המשך חכמה מסביר שהבדל זה בין הבעל לאישה נובע מטבע האישה, שאצלה ההשתוקקות והרצון להביא ילדים לעולם ולגדלם חזקים מאוד, ואין התורה נזקקת לחייב בדברים המוטבעים ממילא בנפשה

של האשה. מה שאין כן אצל האיש, שאם לא נטיל עליו זאת כמצוה הצורך הנפשי שלו פחות, ועל כן מוטל עליו את הציווי האלוקי של "פרו ורבו". כמדומה שהסבר זה נכון גם ביחס לחוב המזונות, דאגת האם לילדיה אינה צריכה חיזוק, כלביאה לגוריה - האם לבניה.

לסיכום, קשה להכריע כדעתו של הדברי שלום הנ"ל, שראיותיו דחויים, בניגוד לרשב"א וכל הפוסקים כפי שהוא בעצמו הביא את דעתם שסוברים שכופין בפדיון (אע"פ שכך גם פסק חוט השני, שדחאו החכם צבי, והר"ש מקינון, וקרנן העדה). ומכאן תנוה דעתו של הכותב "שלא מצא פוסקים שיכפו על האב". דייני ישראל לדורותיהם שחייבו את האב בהוצאות החינוך של ילדיו, הלכו בדרכם של השו"ע רוב פוסקי ההלכה.

כן עולה גם מדברי חכמי הספרדים, שהרי בדינים אלו גם בהלכות ת"ת וגם בהלכות מילה. מרן הבית יוסף הביא את דברי הגהות מימוניות והרשב"א בבית יוסף בשתיקה, ולא הביא מי שחולק עליהם ולא חלק עליהם, גם לא מצינו מי שחלק עליהם, שבכהאי גוונא הדין הוא שכך פוסק מרן הבית יוסף ואף שלא הביאם בשו"ע, כמ"ש הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ז יורה דעה סימן ז אות א) שאנן בדין נקטינן כדברי מרן הב"י שקבלנו הוראותיו גם במ"ש בספרו בית יוסף, וכמ"ש הגאון מהר"ש לניאדו בשו"ת בית דינו של שלמה (חיו"ד סי' יב). וכן כתב הגאון בעל שלחן גבוה בשו"ת אהל יוסף (חיו"ד סי' ל) שכיון שקבלנו הוראות מרן הב"י נקטינן כמ"ש בבית יוסף (סו"ס נז) בשם מצאתי כתוב אף שלא הביאו בשו"ע, ואפילו מור"ם ואלף כמוהו יחלקו על מרן אנן בני ספרד בטר מרן גרינן בין להקל בין להחמיר, וכמ"ש בכללי השו"ע כלל טו וכו'. ע"כ. וכ"כ הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאה"ע סי' יד, דפ"ה ע"ד), שהביא מ"ש בשו"ת חקרי לב (חא"ח סי' נד) שדברי מרן בב"י הם עיקר יותר מהשו"ע, וכתב, והגם שהגאון החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' סט) כתב לפקפק על דברי החק"ל, זהו רק על מ"ש שדבריו בב"י עיקר נגד השו"ע, אך אם לא כתב מרן בשו"ע היפך הב"י ודאי דסמכין על מ"ש בבית יוסף, כמו על מ"ש בשלחן ערוך. ע"ש. ואמנם בשו"ת רב פעלים ח"א (חיו"ד סי' כב) כתב, שקבלת דברי מרן היינו דוקא במ"ש לפסק הלכה בשלחן ערוך, ולא במ"ש בבית יוסף אלא אם כן סיים דהכי נקטינן וכו'. ע"ש. אולם במקום אחר כתבתי להשיב על דבריו. ושוב אחר זמן רב ראיתי להגאון רבי רחמים חויתה הכהן ז"ל בשו"ת שמחת כהן חלק ו (דף קמ ע"ב) שכתב להשיב על דברי רב פעלים אלו, שמרן בבית יוסף הייתה כוונתו לחבר חיבורו זה הלכה למעשה, ולא לאסיפה בעלמא, וכל שהביא דברי איזה פוסק ולא חלק עליו הכי ס"ל. וכמ"ש כן מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב, ובספר הליכות יעקב בשם הרב בני חיי. וכן מוכח בשו"ת מהריק"ש הנקרא אהלי יעקב (סי' קיג). ע"ש.

גם כאן, בדין כפיה ללמד בנו תורה, יראה הרואה שגדולי הפוסקים הספרדים העתיקו אותו בשתיקה ולא העירו שלדעת המחבר לא נקטינו הכי. הברכי יוסף (סי' רמה ס"ק ג) דן בחיוב האב בלימוד תורה לבנו עד כמה דורות, ולא העיר שאין כופין. גם הגאון ר' חיים בן עטר בספרו ראשון לציון (שם) הרחיב בדין זה של חיוב לימוד האב לבנו ולבן בנו עד כמה דורות, ולא העיר כלל שלדעת מרן הבית יוסף אין כופין. וכן המהריק"ש בספרו ערך לחם כתב שגם לבן בנו נראה לי דחייב האב להשכיר כיון שהוא מצות עשה של תורה. ע"כ. ולא העיר כלל שמ"מ לא כופין את האב לכך. וכל המעיין רבות בדברי הפוסקים מארצות המערב והמזרח לא ראיתי שחלקו על דינא דרמ"א בזה, ע' שלחן גבוה לר' יוסף מולכו שהביא דברי הרמ"א בשתיקה, ראה ג"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח חאו"ח סי' כ אות נא) שדן בדברי הרמ"א ולא העיר שלדעת מרן לא ס"ל הכי.

יתירה מזו, חזיתי לגר"ע יוסף זצ"ל בתשובתו המפורסמת בשו"ת יחווה דעת (ח"ג סי' עו) שהביא את דברי הט"ז (סי' רמט ס"ק א), והבאר שבע בתשובה (סי' מא) שאוסר לשכור מלמד ללמד תורה לבניו, וכתב עליו, הנה בשו"ת משיב דברים (חלק יורה דעה סוף סימן קלז) כתב שמצא בספר דרך משה (שחיבר בעל ספר הגן המובא במגן אברהם) שיכול לתת ממעות מעשר עבור לימוד בניו שאינם סמוכים על שולחנו, ע"ש. וכן משמע להקל מדברי הגר"ח בן עטר בראשון לציון שהובא בפנים. וכן נראה בשו"ת דברי מלכיאל חלק ה (סימן קטו). ועיין בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (חלק ב סימן צו) שאוסר. וכ"כ בספר אהבת חסד (פרק יט אות ב), ע"ש. והמיקל יש לו על מה שיסמוך. עכ"ל.

והמעין בדברי הט"ז והבאר שבע והמשיב דברים, יראה שהמו"מ ביניהם הוא שכיון דכייפינן לאב לשכור מלמד אם כן האב חייב בלימוד תורה לבנו מצד הדין ואין יכול לקזז זאת מכספי מעשר, ובכל זאת בשו"ת משיב דברים השיב על דברי הט"ז והבאר שבע שאף שכופין את האב ללמד ולשכור לו מלמד בכל זאת יכול ליתן מכספי מעשר לבניו שילמדו בישיבה, כי בזה אין האב מחויב רק ללמדו תורה ולא כל הוצאות הנלוות בישיבה. ע"כ. ומבואר מדברי האחרונים וגם מדברי היחווה דעת דלא פליג על עיקר הדין שכופין את האב ללמד בנו תורה או לשכור לו מלמד, ולכן כתב שהיות ומן הדין כופין את האב לכן י"ל שלא יכול לתת ממעות מעשר.

וגם בדין כפיית המוהל למול בחינם ראיתי שדן בכך בספר אוצר ברית אברהם (לר' אברהם דרעי בנו של ראב"ד באר שבע) בתשובה שבסוף הספר (דבר אברהם סי' ז), ואחר שדן במקור הדין בתשובת הרשב"א העלה למסקנה שבזה יצאה ההלכה המפורשת בתשובת הרשב"א בתשובותיו ח"א סימן תעב ודברי הרמ"א (בהגהת סימן רסא) מחוורת כשמלה, אב שאינו יודע למול ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחינם רק בשכר יש לבית דין לגעור במוהל זה כי אין זה דרכן של זרע אברהם ואדרבה מוהלים מהדרין שיתנו להם למול, ואם עומד במרדו ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי

שאינ לו אב שבית דין חייבים למולו, ולכן בית דין כופין אותו מאחר שאין אחר שימול, ואין אנו מחייבים את האב לחזר על הפתחים או למכור מנכסיו לשלם את שכר המוהל הגם שבזה נמצא מבטל את עיקר המצוה המוטלת עליו למול את בנו. ע"כ.

נמצאנו למדים שדברי הרמ"א הן בסי' רמה סע' ד והן בסי' רסא סע' א נפסקו להלכה גם לדעת מרן הבית יוסף וההולכים לאורו.

לסיכום, אע"פ שהוכחנו להלכה שניתן לכפות על לימוד תורה וחינוך, בניגוד לדברי מחבר המאמר, אבל אין צורך לכל זה, שהרי כבר כתבנו שחייב מזונות שפוסק ביה"ד אינו מדין כפיה על מצוות, כמו שבתי הדין במציאות זמננו אינם מוסמכים לכפות את האב לפדות את בנו אע"פ שלפי ההלכה הם יכולים. חייב המזונות הוא השתתפות בכיסוי ההוצאות הנדרשות לאחזקת ילד בימינו, והיום להחזיק ילד במסגרות חינוך, לוודא שמעמדו שווה לחבריו, שלא ישוטט ברחובות, כל זה עולה כסף, בדיוק כמו שעולה אחזקת הבית והתזונה של הילד.

חייב מזונות קטינים הינו כפי צורכיהם וכעני שבישראל

כתב המחבר (עמ' 48): חייבו חכמים את האב מן הדין ובעל כורחו לספק להם את המינימום הנדרש, לא לפי עושרו, מעמדו וכבודו, אלא כדי צורכיהם בלבד (שו"ע אה"ע סי' עג סע' ו, וח"מ וב"ש ריש סי' עא), דהיינו שיש לאב לזון ולהלביש את ילדיו מן הדין בכדי צורכם כעני שבישראל, ושיעור זה, ורק זה, ניתן לגבייה בכפיה ע"י ביה"ד. מעבר לכך, מעבר לצרכיהם הבסיסיים, האב בטוב לבו ובבחירתו יכול להעניק לילדיו ולפנק אותם כפי יד ה' הטובה עליו ובהתאם לדרכו החינוכית, אולם לא ניתן בשום אופן לכופו על כך. וז"ל המחבר בסי' עג סע' ו: בניו ובנותיו עד בני שש חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עושרו אלא כפי צורכן בלבד. וכפי שביאר בחלקת מחוקק שם ס"ק ו: "דדוקא גבי אשתו דרשינן מקרא דעולה עמו וחייב לכבדה יותר מגופו, אבל בניו אם נותן להם כדי צורכן ההכרחי יוצא בזה".

המחבר כותב שהחייב אותו אפשר לחייב הוא: "כדי צורכיהם בלבד", דהיינו שיש לאב לזון ולהלביש את ילדיו מן הדין בכדי צורכם כעני שבישראל, ושיעור זה, ורק זה, ניתן לגבייה בכפיה ע"י ביה"ד.

גם אם נניח כדבריו, מהו החייב של העני בישראל?

כתב הרמב"ם (פי"ב מהלכות אישות הלכות י-א):

כמה מזונות פוסקין לאשה, פוסקין לה לחם שתי סעודות בכל יום **סעודה בינונית של כל אדם באותה העיר שאינו לא חולה ולא גרגרן**, ומאותו מאכל של אנשי אותה העיר אם חיטים חיטים ואם שעורים שעורים וכן אורז או

דוחן או משאר מינין שנהגו בהן, ופוסקין לה פרפרת לאכול בה הפת כגון קטנית או ירקות וכיוצא בהן, ושמן לאכילה ושמן להדלקת הנר ופירות, ומעט יין לשתות אם היה מנהג המקום שישתו הנשים יין. ופוסקין לה שלוש סעודות בשבת ובשר או דגים כמנהג המקום, ונותן לה בכל שבת ושבת מעה כסף לצרכיה כגון פרוטה לכבוס או למרחץ וכיוצא בהן. במה דברים אמורים בעניי שבישראל, אבל אם היה עשיר הכל לפי עושרו, אפילו היה ממנו ראויה לעשות לה כמה תבשילי בשר בכל יום כופין אותו ופוסקין לה מזונות כפי ממנו, ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפי' לחם שהיא צריכה לו כופין אותו להוציא ותהיה כתובתה חוב עליו עד שתמצא ידו ויתן.

דברי הרמב"ם ברור מילולו, אנו מחייבים מזונות בשיעור סעודה ממוצעת של אנשי אותה העיר. כאשר לאיש כלפי אשתו יש חיוב מיוחד של עולה עימו לרמת חייו, דבר שלא שייך בילדים לכו"ע. הדברים נכונים גם ביחס למדור וכסות כפי שכתב הרמב"ם הלכות אישות פרק יג הלכה א-ו:

כמה הכסות שהוא חייב ליתן לה, בגדים של חמישים זוז משנה לשנה, ממטבע אותן הימים שנמצאו החמישים שישה דינרין ורביע דינר כסף, נותנין לה חדשים בימות הגשמים ולובשת בלאותיהן בימות החמה, והשחקים והם מותר הכסות הרי הן שלה כדי שתתכסה בהם בימי נדתה, ונותן לה חגור למתניה וכיפה לראשה, ומנעל ממועד למועד. במה דברים אמורים באותן הימים ובארץ ישראל, אבל בשאר זמנים ושאר המקומות אין הדמים עיקר, יש מקומות שיהיו שם הבגדים ביוקר הרבה או בזול הרבה, אלא העיקר שסומכין עליו שמחייבין אותו ליתן לה בגדים הראויות בימות הגשמים ובימות החמה **בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית באותה המדינה**. ובכלל הכסות שהוא חייב לה כלי בית ומדור שיושבת בו, ומה הן כלי בית, מטה מוצעת ומפץ או מחצלת לישב עליה, וכלי אכילה ושתייה כגון קדרה וקערה וכוס ובקבוק וכיוצא בהן. והמדור, ששוכר לה בית של ארבע אמות על ארבע אמות, ותהיה רחבה חוצה לו כדי להשתמש בה, ויהיה לו בית הכסא חוץ ממנו. במה דברים אמורים בעניי שבישראל, אבל בעשירי הכל לפי עושרו, ואפילו היה ראוי לקנות לה כלי משי ורקמה וכלי זהב כופין אותו ונותן, וכן המדור לפי עושרו והתכשיט וכלי הבית הכל לפי עושרו, ואם קצרה ידו ליתן לה אפילו כעניי שבישראל כופין אותו להוציא ותהיה הכתובה חוב עליו עד שיעשיר. **ולא האשה בלבד, אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם כסות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו, ואינו נותן להם לפי עושרו אלא כפי צורכן בלבד.**

גם בכסות ומדור כותב הרמב"ם שיש ללכת ע"פ הדרך שלובשת כל אשה בעלת בית באותה המדינה. וכתב הרמב"ם ביחס לבנים שאין דין עולה עמו אלא לפי צורכן, כאשר הרמב"ם הגדיר בעני את צורכם כמינימום שלובשת כל אישה.

מדברים אלו עולה שסל המזון המדור והביגוד משתנה מתקופה לתקופה, והוא עומד על איזה שהוא ממוצע בינוני של מזון וביגוד. כאמור גם מחבר המאמר הביא בשם שו"ת לב מבין שנקט בפשטות ששיעור 'משרה ע"י שלישי' הנאמר בעני שבישראל הוא השיעור המחויב במזונות ילדים גם בעשיר שבישראל. לאחר שהוכחנו שבעני שבישראל החיוב הוא ממוצע המנהג, כמדומני שדיינו בכך כדי להליץ על דיניי ישראל שהם לא גזלנים שעתידים ליתן את הדין כלשונו ה"עדינה והמכבדת" של מחבר המאמר.

עוד טען הרב המחבר (עמ' 52):

אמנם בבתי הדין נהגו רבים לחייב כפי עושרו וכשם שחייב באשתו, וכתב במשפטי שמואל מהדו"ב סי' ג אות י שהוא מדין צדקה 'די מחסורו אשר יחסר לו'. אך הדברים תמוהים ביותר, כי זהו נגד כל הפוסקים שכתבו בפירוש שאי אפשר לחייבו, ופשיטא שגם לפי שיטתם יש לכוף את האב מדין צדקה רק באם הינו עשיר ואמיד גדול, וכן לא יותר מחומש נכסיו (ועיין בזה בתשובת הגם שאול סימן כ, ובאריכות רבה ובטוב טעם בוויכוח בין הגאונים רא"א אדרי ור"צ לוז), וכ"ש שאין לחייבו יותר ממה שהוא מוציא על צרכיו שלו, שהרי לכו"ע אינו חייב לזון את ילדיו ברמה גבוהה משלו, וכ"כ שם הגרש"ב ורנר שאם הוא מנהיג עצמו בצמצום אפילו שהוא עשיר גדול אין לחייבו לזון בניו ברווח. עכ"פ פשוט הדבר, כפי שראינו, שרוב ככל הפוסקים לא עלתה על דעתם לחייבו מעבר לכדי צורכם, ופשיטא שלנו אין כח להוציא ממון אפילו במחלוקת שקולה, וכ"ש כאן שהוא כנגד כל הפוסקים ונגד שו"ע ורמב"ם, כפי שכתב בדינא דחיי שהובא לעיל.

מה שכתב המחבר: "אמנם בבתי הדין נהגו רבים לחייב כפי עושרו וכשם שחייב באשתו", לא נמצא במערכת בתי הדין דיינים החושבים או פוסקים מזונות לילדים "כפי עושרו וכשם שחייב באשתו". דייני ישראל פוסקים מזונות לילדים כפי צורכם, כפי שביארנו לעיל. אכן, דייני ישראל מתחשבים לפעמים בעושרו של הבעל ומחייבים מהלכות צדקה לצורכי הילדים ברמה גבוהה מן הממוצע. בודאי שאפשרי שיפסקו לילדים ברמה בה הם חיו טרם הגירושין של הוריהם (וכבר הזכרתי בבית דינו פעמים רבות שמעבר לקושי הנפשי "גירושין זהו עסק יקר, לעשירים"), אבל לעולם לא פוסקים כדין עולה עמו השייך באשתו. גם המשפטי שמואל לא כתב כזאת.

דברי סיום

חשוב לחזור ולהזכיר את תקנת הרבנות הראשית המטילה את חיוב המזונות עד גיל 15, ולאחר מכן הועלתה עד גיל 18:

אי לזאת קבענו את התקנה הכללית הזאת לכל ארץ ישראל, כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה. בענין החיוב שביד בית דין להטיל מתורת צדקה כשהאב אמיד אין אנו נוגעים כלל וכלל, בזה אין שום שינוי חל. ועתה הננו מסכמים את שלוש התקנות שנקבעו כנ"ל באסיפה הנ"ל עפ"י הרבנים הגאונים ועל פינו הח"מ... ג. כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור, ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה.

רואים אנו בלשון התקנה שני דברים חשובים. הראשון הוא שנאמר בה בפירוש שחיוב זה של האב הוא חיוב משפטי גמור, וגם ניתן לכפות אותו. השני הוא שהדברים אינם נוגעים בחיוב שביד ביה"ד להטיל מדין צדקה כשהאב אמיד. מוכח מדברים אלו שהתקנה דיברה כשהאב אינו אמיד, וחיובו אינו מדין צדקה.

עוד אדגיש, גם אם ננקוט שיסוד התקנה שניתן לכפות על האב הוא מדין צדקה, מעולם לא נתקנה תקנה המחייבת והכופה את האם במזונות ילדים. ולכן מה שצינו שהרב שאול ישראלי והרב אברהם שפירא בפסקי דין שונים כתבו שמדיני צדקה אין הבדל בין האם לבין האב ושניהם חייבים באופן עקרוני בדין זה, כל זה כאשר אין על האב חיוב ע"פ התקנה. אולם יש להעיר הערה חשובה שגם דבר זה אינו מוסכם כלל על חלק חשוב מחכמי ישראל². גם תקנת מועצת הרבנות הראשית האחרונה קבעה שניתן להתחשב בהכנסות האם בקביעת מזונות הילדים, אך לא קבעה מסמרות בחיובי האב. כאמור בראש דבריי, יש לי מה להעיר ולהאיר על נושאים נוספים שהועלו במאמר זה, אבל התייחסתי רק לנקודות היסודיות שבדבריו.

אציין גם, מתוך כבוד והערכה לדייני ישראל, שאכן נכון לבחון את הסוגיות ולעיין בתורת ה', אבל מתוך דרך ארץ כלפי דייני ישראל, ובצניעות הראויה עת באים לחלוק על דבריהם. ממש רבינו למדנו שלא בוש לומר "טעיתי". כל פוסקי הלכה בודקים עצמם שוב ושוב, ובדרך המסורה לנו נמשיך לילך מתוך אהבת תורה ודיבוק חברים.

2 עיין בפסק דין חשוב שנתפרסם בעת האחרונה מבית הדין האזורי בבאר שבע בראשות הרב אוריאל אדרי תיק 147728.